

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ, АНОТАЦІЇ

Кочубей Ю. М. В. В. Дубровський (1897–1966) як сходознавець. – К., 2012. – 544 с.

Автор книги Юрій Миколайович Кочубей, один із найповажніших співробітників Інституту сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України, відомий вчений сходознавець і досвідчений дипломат в ранзі Надзвичайного і Повноважного Посла, висвітлює життєвий і творчий шлях призабутого видатного українського вченого, історика і сходознавця-тюрколога В.В. Дубровського (1897–1966). Крім того, в книзі вміщено тексти усіх його сходознавчих праць (дослідження, рецензії, інформаційні записки), які друкувалися в 20–30 рр. ХХ ст. в Україні та за її межами в еміграції. Вміщені також досі не надруковані тюркологічні розвідки. Автор показує В.В. Дубровського як сходознавця широкого кола інтересів: історика, літературознавця, геополітика, чий праці не втратили свого наукового значення.

Пропонована книга вийшла в світ у серії «Наукова спадщина сходознавців», яку видає Інститут сходознавства імені А.Ю. Кримського НАН України, метою якої є зібрати й оприлюднити досі невідомі або маловідомі праці українських орієталістів, котрі й досі мають важливий науковий потенціал та суттєво доповнюють прогалини в історії українського сходознавства. Заслугує на особливу увагу публікація таких праць, як «Про деякі татарсько-українські терміни й про гіпотези М. Слабченка» та «Посольство гетьмана Мазепи до Туреччини і Криму 1699 (1700) р.», що призначалися до збірника, котрий мав вийти в 30-і рр. під назвою «Україна і Схід», але в силу політичних обставин так і не побачив світ.

На початку свого дослідження Ю.М. Кочубей подає короткий біографічний шлях В. В. Дубровського. Зазначається, що відомий український учений і громадський діяч народився 19. 05.1897 р. у родині священика, в Чернігові. Освіту здобув у Чернігівській духовній семінарії та Ніжинському історико-філологічному інституті (1919). Як викладач Чернігівського ІНО виявив схильність до дослідницької роботи, створив історико-архівний гурток, у якому студенти навчалися працювати з джерелами. Очоливши обласний архівний губернський відділ, він залучав студентів до вивчення багатих архівосховищ міста й області. Закінчивши аспірантуру під керівництвом академіка Д. І. Багалія в Харкові та успішно захистивши дисертацію, В. В. Дубровський працює в Українському науково-дослідному інституті сходознавства (м. Харків). У 1934 р. він був засуджений «за український націоналізм» на п'ять років таборів. Повернувшись у 1939 р., вчителював на Полтавщині. Під час окупації переїхав до Харкова, працював в університеті та очолював «Просвіту». У 1943 р. емігрував на Захід, спочатку в Німеччину, а з 1956 р. – в США, де й помер 23.04.1966 р. у м. Річмонд штату Вірджинія. В еміграції співпрацював у таких наукових інстанціях, як ВУАН та НТШ, був одним із засновників Українського історичного товариства, друкувався в часописі «Український історик».

Активна організаційна робота вченого на ниві архівістики, музейництва та мемуаристики, по збереженню пам'яток культури досліджувалася істориками України О. Астаф'євим, Г. Курасом, І. Матяш, А. Острячко та ін., частина цих розвідок протягом останніх років друкувалася в «Сіверянському літописі». Разом з тим залишається недостатньо вивчений внесок В. В. Дубровського у тюркологію – галузь сходознавства, якою він досить активно займався починаючи з кінця 20-х рр. ХХ ст. Робота вченого в галузі орієталістики проходила по трьох напрямках. Найбільше уваги він як фаховий історик присвятив історичним питанням. Уже першими своїми виступами молодий вчений показав себе схильним до узагальнень і постановки наукових проблем. Взявши участь у першому Українському з'їзді сходознавців (Харків, 1927), В.В. Дубровський

виступив з доповіддю «Україна й Близький Схід в історичних взаєминах», в якій закликав відмовитися від «евроцентризму» та враховувати, що Україна лежить між західними і східними сусідами, що таку геополітичну реальність потрібно враховувати у своїй зовнішній політиці.

Значною подією в історії розвитку українського сходознавства став II з'їзд українських сходознавців (Харків, 1929), на якому В. В. Дубровський виступив з доповіддю «Україна й Крим у їх історичних взаєминах». Готуючись до цієї доповіді, вчений широко використав матеріали Українського товариства дослідників Криму й Кавказу. За словами самого історика, доповідь була, на жаль, визнана «як антимарксистська» і її не дозволили друкувати. Ця праця у вигляді монографії побачила світ через багато років у післявоєнний період в Женеві.

Та, незважаючи на такі обставини, В. В. Дубровський не втрачав часу даремно, активно готуючись до майбутньої дослідницької роботи на ниві тюркології. Тим часом, як зазначає Ю. М. Кочубей, мов у калейдоскопі, мінялися назви різних, пов'язаних зі Сходом, установ, які змінювали одна одну або виникали нові. У 1930 р. в рамках Всеукраїнської національної асоціації Сходу було створено комісію з історії Близького Сходу та Візантії (1930–1933), з якою активно співробітничав В. В. Дубровський. Потім з'явився Український науково–дослідний інститут сходознавства (УНДІС). Не залишаючи роботи в комісії, поки вона існувала, вчений став активним співробітником на кафедрі історії в УНДІС.

В. В. Дубровський з усією відповідальністю ставився до розгортання роботи по розбудові українського сходознавства. Він звертається з доповідною запискою до Наркомату освіти про необхідність створення рукописного кабінету ВУНАС – УНДІС, в якій вказував на поліпшення рукописної бази для дослідників вивчення культури Сходу.

Як вчений-консультант з питань вивчення українсько-татарських відносин, В. В. Дубровський працював над перекладом архіву Коша Запорозької Січі східними мовами, коли було вирішено питання про його видання. Він брав активну участь у підготовці азербайджансько-українського словника (25000 слів). Опубліковані в книзі Ю. М. Кочубея дослідження, рецензії, відгуки В. В. Дубровського свідчать, що у подальшій своїй науковій роботі він повністю перейшов на сходознавчу тематику. Вчений писав про археологічні дослідження Пергаму, Ольвії та Криму, відгуки на публікації про реставрації пам'яток Татарстану та Азербайджану. Опублікував також розвідку про Гилянський похід 1725 р. за часів Петра I, що теж був пов'язаний зі Сходом. Працював він і над монографією «Богдан Хмельницький і Туреччина». Її фрагменти опубліковані в «Українському історичному», а копія тексту, за даними Я. Р. Дашкевича, зберігається у львівських архівах.

Другим напрямком роботи вченого, крім історичних студій, стали вивчення сучасної турецької літератури і перекладацька діяльність. В. В. Дубровський досліджує і перекладає доробок сучасних письменників і знайомить з ним українського читача. Вже в 1929 р. в журналі «Східний світ» (№ 1–2) він вміщує розвідку «Омар Сейф Еддін. Життєпис та характеристика творчості». У ній він досліджує життєвий шлях письменника, а також розглядає його творчість, високо оцінюючи белетристичні якості та специфічну, наближену до народної, мову, що на той час вважалося великим досягненням. Далі В. В. Дубровський публікує свій переклад трьох оповідань О. Сейф Еддіна.

Одна за одною виходять з його передмовами перекладені ним книги турецьких письменників: роман «Нур Баба» Якуба Кадрі Караосманоглу (1885–1975), збірка «Оповідання» Омара Сейф Еддіна (1884–1920), оповідання Рафіка Халіфа Карай (1885–1965) та інші. Важливою рисою В. В. Дубровського як орієнталіста-літературознавця було те, що кожен свою публікацію перекладів він супроводжував передмовами, коментарями і примітками. Український читач таким чином вводився у світ турецького письменства, а з допомогою коментарів та приміток щодо історичної епохи, звичаїв та реалій полегшувалося розуміння самого тексту. На жаль, зазначає Ю. М. Кочубей, це не завжди трапляється із сучасними перекладачами, особливо, коли вони роблять переклад не з мови оригіналу, а з російської.

Короткий огляд зробленого В. В. Дубровським для вивчення, популяризації турецького красного письменства в Україні, наголошує Ю. М. Кочубей, свідчить про те, що він був справді сходознавцем-тюркологом широкого профілю, розумів завдання

українського сходознавства на тому історичному етапі, коли він жив, і сам, наскільки мав можливість, зробив вагомий внесок у розбудову українсько-турецького співробітництва.

Утім широко задуманим планам розвитку українського сходознавства збутися не судилося. Розгром української науки, розпочатий процесом СВУ, продовжувався. Були ліквідовані ВУНАС, її друкований орган і технікум східних мов. Цьому передувала кампанія навішування ярликів та арештів. Як свідчать архівні матеріали, до ВУНАС та її активних учасників влада повернулася і в сумнозвісному 1937 р., після чого знову продовжилися арешти вчених-сходознавців.

Третій напрямок наукової роботи В. В. Дубровського пов'язаний з проблемами політичних відносин. Розпочався він уже з доповіді на другому з'їзді українських сходознавців «Крим і Україна в історичних вимірах» (1929). Цілий ряд глибоких думок щодо кримської проблематики вчений виклав у своїх досить розлогих рецензіях на збірки «Студії з Криму» за редакцією академіка А. Ю. Кримського, «Библиографию Востока», «Крым. Путеводитель», ще однієї збірки «Студії з Криму», книги А. К. Рогачова та Л. Раєвського та інших.

Наступними проблемами третього напрямку дослідницької роботи В. В. Дубровського були геополітика і міжнародні відносини. Після війни, перебуваючи в Німеччині, вчений постійно співробітничав з журналом «Часопис», що видавався турецькою мовою. У цьому журналі він опублікував низку статей про кримсько-українські, кримсько-радянські та кримсько-азербайджанські відносини. Аналізуючи українсько-тюркські відносини, автор розглядає факти дружніх взаємин Б. Хмельницького з кримським воєначальником Туган-беєм, запорожців з кримськими татарами, гетьмана Петра Дорошенка з кримським ханом і турецьким султаном. У публікаціях В. В. Дубровського в цьому журналі йдеться про організацію Української академії наук і ВУНАС, роль академіка А. Ю. Кримського в становленні сходознавчої науки в Україні, тодішніх сходознавців Т. Кезму, Т. Груніна, П. Лозієва, А. Ковалівського та інших.

Учений гостро критикував перший том «Історії Української РСР» (1953), яка подає історію українсько-тюркських відносин такими стереотипами: «Туреччина – розбійницька держава», «Туреччина – ворог України», «Богдан Хмельницький – ворог Туреччини», «українці і кримські татари є вічні вороги». Як об'єктивний дослідник В. В. Дубровський засуджує таке потрактування важливих для історії України тем. Характерною особливістю праць В. В. Дубровського став панорамний підхід до висвітлення міжнародних подій як в контексті загальної політичної обстановки у світі, так і регіону Середземномор'я. Звичайно, вчений давав надто ідеальну оцінку міжнародної політики США, залишаючи нерозшифрованими справжні інтереси цієї великої держави та її амбіції на всесвітнє панування.

Слід підкреслити, зазначав Ю.М. Кочубей, що, розглядаючи проблеми близькосхідної політики, В. В. Дубровський залишався патріотом своєї Батьківщини, думав про її майбутнє. Про це свідчать його публіцистичні виступи, статті і замітки на політичні теми в різних еміграційних виданнях та рецензії на монографічну літературу. До кінця своїх днів учений продовжував працювати, публікуючи свої розвідки, рецензії, матеріали мемуарного характеру і навіть книгу про свої поневіряння в ГУЛАГу. Багато його праць зберегли своє значення до наших днів і мають не тільки історичне, але й важливе практичне значення для української сходознавчої науки.

Таким чином, завдяки наполегливій і старанній пошуковій та організаційній роботі, Ю. М. Кочубею вдалося зібрати й опублікувати 32 наукові розвідки В. В. Дубровського українською та 8 турецькою мовами. Це основний доробок ученого з української орієнталістики, значна частина якого друкується в Україні вперше. Тепер можна фахово дискутувати з Василем Васильовичем відносно окремих питань українсько-турецьких чи українсько-кримських відносин, що подаються вченим іноді в забарвлених тонах, характерних для дослідників, які захоплюються улюбленою темою. При цьому невід'ємною заслугою Юрія Миколайовича Кочубея є ошатно видана на високому поліграфічному рівні книга. Вона засвідчує, що її автору притаманне почуття високої відповідальності та любові до своєї багатовекторної професійної діяльності.

Книга розрахована на широке коло науковців, дипломатів, політологів, викладачів, студентів та широкий загал зацікавлених осіб.

Володимир ПОЛОВЕЦЬ